Schițele lui Ioan Alexandrescu privind Ansamblul Monumental „Calea Eroilor”

Sorin Lory Buliga
Adina Andrițoiu

Una din piesele donației inginerului newyorkez Stephan Benedict, făcută Centrului de Cercetare, Documentare și Promovare „Constantin Brancuși” din Târgu-Jiu, cu ocazia „Colocviilor Brâncuși” din data de 19 februarie 2016, este un desen pe calc semnat de Ioan Alexandrescu, care a fost cioplitorul cu ajutorul căruia Constantin Brâncuși a realizat *Poarta Sărutului* (alături de cioplitorul Golea din satul gorjean Dobrița; **Mocioi,** p.40).

Considerăm oportună o prezentare detaliată a schițelor de pe planșa respectivă, deoarece I. Alexandrescu a petrecut mai mult timp alături de Brâncuși în perioada 1937-1938, având discuții cu el privind unele aspecte ale operelor de la Târgu-Jiu, asistând la dialogurile acestuia cu diverse persoane implicate în edificarea ansamblului și însoțindu-l uneori pe artist în plimbările lui prin județ. Este posibil, așadar, ca Brâncuși să-i fi vorbit lui I. Alexandrescu despre anumite planuri ale sale privind amenajarea Căii Eroilor, pe care cioplitorul susține că le-a auzit de la artist și, drept urmare, a ținut să le transpună în schițele de pe calc, datorită semnificației lor deosebite și importanței pentru posteritate.

Calcul cu desenele lui I. Alexandrescu (păstrat într-un tub de carton) are dimensiunile de 67,80 x 44,70 cm și un colorit gălbui, cea ce pare să fie culoarea lui originală, și nu datorată trecerii timpului. Desenele par să fie realizate în carioca, majoritatea hașurilor sunt cu creion colorat, iar adnotările sunt scrise cu stilou cu cerneală albastră.

În colțul din dreapta-sus al planșei există următorul text: „SCHIŢE / De amintirile cum a voit MAISTRUL Brâncuşi C. să definitiveze ANSAMBLUL de LUCRĂRI dela TÎRGU-JIU, o părere a sa, care nu sa putut realiza din lipsă de fonduri şi problema internă şi internaţională de atunci a anilor 1938 – 39 cînd MAISTRUL a spus că va continua plecînd la 20 sept 1938 nu sa mai înapoiat şi a lăsat vorbă ca aşezarea să se facă cum arată schiţa No .2 (unele documente sunt la Muzeul din Tg. Jiu aflate la Arhiva PRIMĂRIEI. Am fost martor la discuţiile purtate cu conducători tehnici, deoarece am lucrat sub conducerea directă a MAISTRULUI BRANCUŞI la FINISAREA LUCRĂRILOR de pietrărie. / ALEXANDRESCU IOAN. Sculptor în piatră” [1].

Rezultă de aici că I. Alexandrescu a realizat schițele respective bazându-se pe amintirile lui privind modul în care Brâncuși a vrut să definitiveze ansamblul de lucrări de la Târgu-Jiu. Nu este foarte clar în ce fel i-au parvenit informațiile: direct

[1] Textele lui I. Alexandrescu de pe schițe, ca și fragmentele din documentele citate în cuprinsul lucrării de față au fost reproduse cu fidelitate lingvistică, respectându-se integral versiunea originală.

de la Brâncuși sau indirect, în calitate de martor la discuţiile purtate de artist cu „conducători tehnici" ai lucrărilor (reprezentanți ai primăriei, antreprenori, ingineri etc.).

Planşa cuprinde trei schițe, pe care le prezentăm în cele ce urmează, ținând cont de adnotările lui I. Alexandrescu.

Schiţa nr. 1 este denumită „PLAN ORIZONTAL DE LEGĂTURĂ MASA – COLOANĂ (CERC ÎNCHIS)" și prezintă schematic ansamblul monumental „Calea Eroilor". Piesele ansamblului sunt figurate prin simboluri de mici dimensiuni, fiind schițate de asemenea râul Jiu, aleile transversale din Grădina publică (este greșit poziționată aleea de lângă *Poarta Sărutului*, la vest de aceasta, când în realitate ea se află în partea de est), Biserica Sf. Apostoli și calea ferată.

Schițele 2 și 3 prezintă detalii mult mai numeroase ale amenajării ansamblului, cum ar fi desene ale lucrărilor de artă, mobilierului din parc, pavimentului și spațiilor verzi.

Schiţa nr. 2 are următoarea precizare: „AȘA TREBUIA SĂ FIE ÎN FAZA FINALĂ, DESPRE AST VORBEA BRÂNCUŞI, aşa vom face la ANUL. (1939)". Ea înfățișează segmentul de la calea ferată până la *Coloana fără sfârșit,* care are aspectul unei alei cu un paviment format din îmbinarea unor lespezi de piatră de formă neregulată, structurat în patru trepte cu aspect de platformă (cu lungimea de ordinul a câtorva zeci de metri). Treptele-platformă (și totodată panta aleii) sunt sugerate pe desen prin trei modalități: delimitare printr-o linie dublă transversală, hașurare mai intensă spre est și colorație care trece de la gălbui la maroniu în același sens.

Această alee pavată (ce pare să aibă lățimea unei străzi obișnuite) este asemănătoare unui drum de munte și se oprește la marginea brâului de arbori care înconjoară *Coloana fără Sfârșit.*

Pe părțile laterale ale primelor trei trepte-platformă sunt dispuse grupuri de câte două sau trei scaune, ce par identice cu cele de pe Aleea scaunelor (de tip clepsidră, dar cu față pătrată). Grupurile sunt amplasate bilateral, la capătul estic al treptelor respective. Pe marginea aleii sunt desenați plopi ce par de tip piramidal.

În jurul *Coloanei* par să fie dispuse trei cercuri concentrice. Primul delimitează un spațiu verde care ar fi avut, probabil, și rol de protecție. Specificăm aici că acest rond s-a și realizat, ca urmare a adresei nr. 79[2] din 13 august 1938, făcută de grădinarul șef C. Arendt către primarul orașului, prin care acesta arată că „în jurul coloanei montate în noul parc din fața cazarmelor este nevoe de o umplutură de cel puțin 100 – 120 care cu pământ bun, în care să se poată planta sau semăna flori sau iarbă..." (mai multe documente privind realizarea ansamblului brâncușian pot fi consultate în facsimil în volumul *Documente din Arhivele Naționale ale județelor Gorj și Dolj cu privire la Ansamblul sculptural brâncușian de la Târgu-Jiu*, coordonat de Sorin Lory Buliga și Adina Andrițoiu).

Al doilea cerc este format din scaune-clepsidră cu față pătrată. Desenul înfățișează unsprezece scaune, dar poate exista și un al doisprezecelea (care este

[2] S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria oraşului Târgu-Jiu", dosarul 88/1938, fila 1.

mascat de ultimul plop de pe alee), sugerat de respectarea distanțelor dintre scaune și, de asemenea, de similitudinea cu aranjamentul celor douăsprezece scaune-clepsidră cu față rotundă din jurul *Mesei Tăcerii*.

Al treilea cerc este dat de brâul marginal de arbori, care au o înălțime mult mai mică decât a plopilor piramidali, așa încât să nu afecteze vizibilitatea Coloanei.

Schiţa nr. 3 este însoțită de precizarea: „AŞA A LĂSAT LUCRAREA SĂ SE MONTEZE – SEPT. 1938". Ea reprezintă aleea din parc cu operele lui Brâncuși, de la râul Jiu până la Bulevardul C. Brâncuși (fost Bd. C. A. Rosetti).

Se observă că de o parte și de alta a intrării în parc (în marginea trotuarului) sunt desenate câte două blocuri de piatră, de formă paralelipipedică, unul mai mare şi altul mai mic. Blocurile respective au fost amplasate în mod real în pozițiile menționate, fapt ce reiese din unele fotografii postbelice. Piesele mari pot fi văzute și acum în fața fostului castel de apă din Parcul Central.

La aproximativ 2 m în faţa *Porţii Sărutului* şi intersectând aleea paralelă cu strada, este desenată o mică „insulă" de verdeaţă de formă eliptică, cu o lungime de cca. 5 m şi o lăţime de cca. 2 m, despre care nu știm să se fi realizat vreodată.

În spatele băncilor de piatră apare un spaţiu liber (care nu există în configurația actuală) ceea ce sugerează faptul că şi băncile, fiind opere de artă, trebuiau privite din toate unghiurile, inclusiv din spatele acestora.

Spre vest, la cca. 5-6 m de *Poarta Sărutului*, este figurată o altă alee transversală, care însă nu există actualmente.

Singura alee care intersectează Aleea scaunelor este „Aleea îndrăgostiţilor", despre care I. Alexandrescu relatează că a fost realizată la indicația lui Brâncuși: „Plecând de la masă către portal, unde se găsește aleea întretăiată în formă de cruce, care duce în dreapta și în stânga prin parc (executată într-una din zile după una din ideile maestrului Brâncuși)..." (apud **Mocioi,** p.35).

Din documentele de arhivă rezultă că aceasta se suprapune peste traseul vechiului canal, numit hodinău, din Grădina Publică. O ultimă dovadă materială a vechiului canal, peste care s-a amenajat Aleea îndrăgostiților, este la capătul sudic al acesteia, unde încă mai există o laterală din beton a podului care pe vremuri făcea trecerea peste hodinău.

Există în arhive și un document, referatul nr. 124 din 14 aprilie 1938[3], întocmit de I. Vintilă și adresat primarului, prin care se propune a se reface canalizarea acestui hodinău „cu tuburi de beton tot de 0,50 m. diametru interior". Canalul rămăsese deschis în urma scoaterii tuburilor vechi de beton (care au fost apoi întrebuințate la diverse alte canalizări din oraș) în toamna anului 1937, situație considerată însă inacceptabilă „întrucât murdăriile ce se scurg pe el infectează aerul din grădina publică...".

Pe Aleea îndrăgostiţilor, figurată în schița nr. 3, apar două desene simbolice, care sugerează prezenţa unor bănci la intersecţia cu Aleea scaunelor. După forma lor, simbolurile pot face trimitere la băncile monoxile realizate, se pare, la indicația lui Brâncuși și amplasate ulterior pe aleile din Parcul Central (una

[3] S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria oraşului Târgu-Jiu", dosarul 72/1938, fila 1.

dintre ele încă se mai păstrează la Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”). Faptul că aceste bănci țin de o concepție brâncușiană este susținut de două dovezi. Cea mai concludentă este fotografia binecunoscută a unei bănci monoxile, de formă aproape identică, pe care se odihnește Brâncuși în atelierul său din Paris.

A doua dovadă este fotografia aparținând lui Eugen Ciucă (ce face parte din donația St. Benedict, aflată actualmente în arhiva Centrului de Cercetare, Documentare și Promovare „Constantin Brâncuși”) care înfățișează o astfel de bancă monoxilă în Târgu-Jiu, ce are pe verso următoarele adnotări: „«Bancă Brâncuşi», descoperită şi identificată 1958 cu declaraţie semnata în 1958 la Tg. Jiu, de tâmplarul executant după « desenul lui Brâncuşi» / a fost transpus şi urmărit personal de el (B). / executată în acelaşi timp cu Ansamblul de la Tg-Jiu”.

O altă fotografie din aceeași donație, reprezentând o bancă monoxilă într-o bună stare de conservare (aflată la Muzeul Județean Gorj) are pe verso următoarele adnotări: „C. BRANCUSI / – BANCA – /descoperita în 1958 – Tg-Jiu – predat cf. proces verbal primăriei oraşului Tg-Jiu – / S au găsit 11 bănci – ”. Rezultă de aici că în anul 1958 mai existau 11 bănci, probabil din cele 30 executate în 1938.

Documentele care dovedesc construcția acestor bănci se găsesc în Arhivele Naționale ale Județului Gorj. Mai exact, primarul Al. Ciocănescu, prin decizia nr. 2771[4] din 18 aprilie 1938, aproba devizul (asociat unui raport) referitor la „confecționarea a 30 bănci de lemn cu picioare de fier, necesare pentru grădina publică...”. Acestea urmau să înlocuiască vechile bănci din lemn, în vederea amenajării complete a parcului orașului. Confecționarea și amplasarea băncilor monoxile reiese însă din referatul nr. 255 din 18 iulie 1938[5] întocmit de I. Vintilă: „Pentru înlocuirea băncilor deteriorate depe digul Jiului și pentru așezarea pe marginele nouei alei ce se construește în lungul canalului din grădina publică necesită un număr de 30 bănci noui. Întrucât în jurul acestor aleie este un decor natural de anini și pluți mari, găsesc că ar fi potrivit a se așeza aci bănci improvizate din trunchiuri de stejar de 2 m. lungime și circa 0,70 m. diametru, conform schiței depe contrapagină”. Pe verso există și schița respectivă[6], care demonstrează clar că acest model, similar cu al băncii din atelierul parizian al artistului (executată însă cu mult timp înainte), a stat la originea băncilor monoxile.

Masa Tăcerii este amplasată pe planșă în interiorul unui rond cu verdeaţă, asemănător cu cel figurat în jurul *Coloanei fără Sfârșit*.

Pe desen apar și două semnături ale lui I. Alexandrescu, executate cu cerneală roșie pe schița nr. 3 și cu cerneală albastră în partea de jos a planșei.

O idee generală care se desprinde din analiza schițelor de pe planșă ar fi aceea că sensul de parcurgere a traseului Căii Eroilor este dinspre Jiu[7] spre *Coloana fără Sfârșit*. Facem această considerație deoarece, pe de-o parte, atât pe schița 1 cât și pe schița 3 acest sens este indicat prin săgeți (în schița trei fiind și

[4] S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria oraşului Târgu-Jiu”, Deciziuni pe 1938, dosarul 186/1938, fila 66.
[5] S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria oraşului Târgu-Jiu”, dosarul 80/1938, fila 3.
[6] S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria oraşului Târgu-Jiu”, dosarul 80/1938, fila 3 (verso).
[7] Locul actului de eroism al targujienilor care își apărau orașul în fața trupelor inamice, la 14 / 27 octombrie 1916.

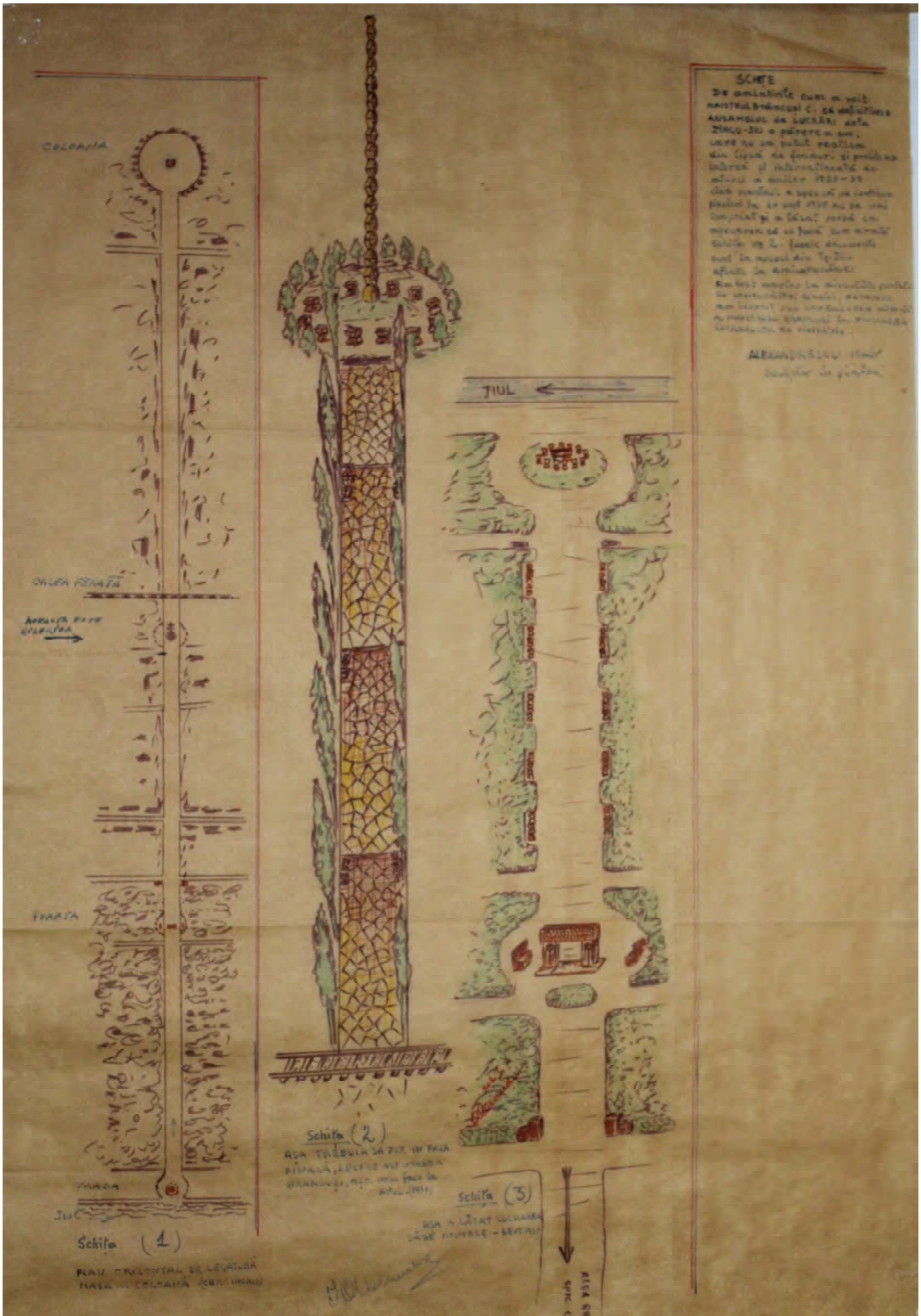
indicația suplimentară „ALEA EROILOR spre COLOANĂ”) și, pe de altă parte, aleea în porțiunea dintre calea ferată și Parcul Coloanei are aspectul unui drum de munte. De altfel, traseul respectiv este în mod natural ascendent, fiind ușor în pantă spre colina care mărginește la est orașul.

Cum pe schița 3 nu se observă pavaj cu dale (sunt figurate doar câteva linii transversale), este posibil ca o variantă de amenajare a Căii Eroilor să fi fost următoarea: aleea din Grădina publică să fie pavată cu pământ bătătorit și pietriș (ceea ce s-a și întâmpla de altfel, fapt atestat de martori oculari, dar observabil și pe fotografii de epocă sau din filmul realizat de Brâncuși la Târgu-Jiu, în perioada 1937-1938), iar drumul dintre calea ferată și Parcul Coloanei să fi avut aspectul unui drum de munte (ceea ce nu s-a mai executat).

Bibliografie

Buliga, Sorin Lory, Andrițoiu, Adina (2017), *Documente din Arhivele Naționale ale județelor Gorj și Dolj cu privire la Ansamblul sculptural brâncușian de la Târgu-Jiu*, Ed. Brâncuși, Târgu-Jiu.

Mocioi, Ion (1971), *Brâncuși: Ansamblul sculptural de la Târgu-Jiu,* Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Gorj, Târgu-Jiu.

SCHIȚE
COLOANA
CALEA FERATĂ
POARTA
MASA
JIUL
Schița (1)
PLAN ORIZONTAL DE LEGĂTURĂ
MASA - COLOANĂ
Schița (2)
Schița (3)
JIUL
ALEEA SCAUNELOR
SPRE COLOANĂ

SCHIȚE

De amintirile cum a voit
MAISTRUL Brâncuși C. să definitiveze
ANSAMBLUL de LUCRĂRI dela
TÎRGU-JIU o părere a sa,
care nu sa putut realiza
din lipsă de fonduri și problema
internă și internațională de
atunci a anilor 1938-39
cînd MAISTRUL a spus că va continua
plecînd la 20 sept 1938 nu sa mai
înapoiat și a lăsat vorbă ca
așezarea să se facă cum arată
schița No 2. (unele documente
sunt la muzeul din Tg. Jiu
aflate la Arhiva PRIMĂRIEI
Am fost martor la discuțiile purtate
cu conducători tehnici, deoarece
am lucrat sub conducerea directă
a MAISTRULUI BRANCUSI la FINISAREA
LUCRARILOR de pietrărie.

ALEXANDRESCU IOAN
Sculptor în piatră